

didaktična problematika geografije

UDK 911.3:161.1 = 863

UDC 911.3:161.1 = 20

OBRAVNA VA OSNOVNIH DRUŽBENOGEografskih POJMOV

Marija Košak*

Dorn (1973) pravi, da pri oblikovanju družbenogeografskih pojmov veljajo podobna načela kot pri obravnavi fizičnega geografskih pojmov. Zunanji izgled družbenogeografskih objektov omogoča enak način dela, saj jih je veliko dostopnih neposrednemu opazovanju. Pri družbenogeografskih odnosih in procesih, ki prihajajo do izraza pri prostorski razporeditvi in sodelovanju različnih elementov pa so dostopni le z analizo številčno, grafično ali kartografsko prikazanih podatkov.

Marsikateri pojem o družbenogeografskih dejstvih in odnosih se oblikuje samo takrat, ko so pojasnjeni elementarni pojmi iz statističnega ekonomskega ali tehnološkega področja in če so pojasnjeni gospodarski odnosi. Številčni podatki, posebno preneseni v grafične prikaze, so zelo pomembni za razumevanje odnosov in procesov, ker omogočajo ugotavljanje dejstev na prepričljiv način.

Tudi Jovičič (1971) trdi, da so pri oblikovanju splošnih družbenogeografskih pojmov in uporabi pojmovnega znanja podobni postopki kot pri naravnogeografskih pojmi. Analiziramo dano gradivo (statistično, kartografsko, slikovno, literarno), izvedemo sintezo in posplošitev, ki pa je zaradi zahtevnosti možna predvsem na višji stopnji osnovne šole.

Družbenogeografska tematika je zelo kompleksna. Lahko bi jo razčlenili na vrsto tem: prebivalstvo, njegove aktivnosti v prostoru ter oblike naselij. Osvajanje pojmov iz tematike o prebivalstvu je zelo zahtevno. Ne moremo se zadovoljiti samo s podatki, ampak moramo pri vsakem pojmu poiskati še zgodovinsko vzročnost in ugotoviti posledičnost, učinke tega pojava in okolja.

Pojmi, ki so pojavljajo v naši učbeniški literaturi na temo prebivalstvo, so pri spoznavanju narave in družbe maloštevilni (samo dva: narod, narodnost

* mag. geog., višja predavateljica, Pedagoška akademija, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad, glej izvleček na koncu Obzornika

kar je zaradi njihove zahtevnosti popolnoma razumljivo. Obravnava teh pojmov v 6., 7. in 8. razredu je bolj pogosta. Teme ter v njih izpostavljeni pojmi kažejo predvsem na človeka in njegove aktivnosti, ki so pomembne za spremembe v geografskem okolju. Vseh pojmov iz te tematike je okrog 40. Med temi se najpogosteje pojavljajo pojmi, kot je npr. narod, za katerega nimamo v učbenikih definicije. Povzeto po Slovarju slovenskega knjižnega jezika: narod je skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno in kulturno gospodarsko povezani in imajo skupno zavest. Definicija je za osnovno šolo dosti zapletena, posebno še, če upoštevamo, da se ta pojem uporablja v 4. razredu. Tudi pojem narodnosti je uporabljen že pri spoznavanju družbe v 4. in 5. razredu, vendar brez definicije.

Od 6. razreda dalje je zelo pogosto uporabljen pojem prebivalstvo, za katerega tudi ne zasledimo definicije (skupnost ljudi, ki prebivajo na določenem ozemlju, Leksikon, CZ, Geografija 1977). Enake značilnosti zasledimo tudi pri pojmi, ki so uporabljeni v neposredni povezavi s pojmom prebivalstvo.

Pojmi, ki jih osvajajo učenci pri pouku geografije in so v neposredni zvezi s pojmom prebivalstvo, so še: beg z dežele (zanimivo, da ni nobenega problema pri razumevanju tega pojma, čeprav pojem izpričuje proces), civilizacija (1), pojem, ki ni definiran v učbeniku in se ga obravnava kot vsakdanji izraz, v resnici pa je dokaj zahteven.

Pojem deagrarizacija spoznajo le učenci 8. razredov kot značilni proces v povojnem razvoju Jugoslavije. Pojmi kaste, farmarji, peoni, rasizem, rasna diskriminacija, rezervat, so pojmi, ki jih učenci spoznajo v 7. razredu in se razen pri določenih temah ne uporabljajo. Zaradi tega je njihovo obvladanje v kasnejših obdobjih različno.

Druga pomembna skupina družbenogeografskih pojmov so pojmi iz gospodarstva. Za njihovo opredelitev se navadno naslonimo na delitev na gospodarske panoge. To so pojmi, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju in osvajanje teh pojmov je pomembno za razumevanje določene regije.

Pojem gospodarstvo pomeni: proizvodnja, razporejanje in uporaba materialnih dobrin. V nobenem učbeniku ne zasledimo njegove definicije, čeprav se pojem pogosto uporablja. Analiza same definicije bi prispevala k odpravi napake, ko učenci pogosto pojem gospodarstvo enačijo s pojmom proizvodnja.

- 1) Definicija pojma civilizacija je ena izmed stopenj v zgodovinskem razvoju človeštva, povezana z delitvijo dela in razcvetom blagovne proizvodnje (Slovar tujk, 1968).

Pojmi, ki opredeljujejo gospodarske objekte, so dostopni neposrednemu opazovanju (tovarna, polje, ceste itd.) in osvojitvev teh pojmov ne predstavlja nobenih težav. Toda pojmi, ki označujejo gospodarske odnose in procese in so odraz součinkovanja različnih dejavnikov, so nedostopni neposrednemu opazovanju. Ti odnosi se izražajo številično in se prikazujejo statistično in kartografsko.

Zato je pogoj za osvajanje teh pojmov obilica informativnega gradiva in sposobnost za razumevanje vrste medsebojnih odnosov in soodvisnosti.

Tabele, ki jih imamo v nekaterih učbenikih, kažejo na medsebojne odnose dejavnikov, na podlagi česar lahko razvrščamo določene pojme oziroma vrednotimo njihov značaj.

Za osvajanje družbenogeografskih pojmov so dobrodošli tudi kartogrami, ki izražajo razmere in težnje razvoja v neki gospodarski panogi ter razmerje med določenim ozemljem in gospodarskimi panogami. S tem olajšujemo postopek osvajanja pojmov.

Tudi slike in filmi pomagajo pri osvajanju gospodarskih pojmov. Z njimi lahko pokažemo vrsto gospodarskih objektov, proizvodov in proizvodjalnih sredstev. Tako se vsebina konkretizira in omogoča večjo aktivizacijo učencev, kar je tudi eden od pogojev za uspešno osvajanje pojmov.

Naselja predstavljajo posebno kategorijo prostorskega pojava. So nekaj tipičnega za določeno območje. Kljub temu se jim pri pouku posveča majhna pozornost. V vseh osmih letih osnovnošolskega izobraževanja je le 26 pojmov iz tega tematskega sklopa. Običajno ima naselje ime. Vzporedno z imenom se obravnavajo znaki, ki so karakteristični za individualni pojem in njegovi splošni znaki, ki jih srečamo pri kateremkoli predstavniku istega pojma.

Za obravnavanje pojma naselje so primerne ekskurzije, kjer se lahko spozna fiziognomija naselja, njegova struktura pa tudi nekatere funkcije. Dobro se opazijo dimenzije naselja, posebno razlike med mestom in vasjo, med luko in rudarskim središčem, med turističnim in industrijskim naseljem.

Poleg ekskurzije so koristne slike, filmi. Serija slik omogoča primerjavo naselij in ugotovitev bistvenih značilnosti.

Če bi na primer skušali s slikami pridobiti pojem obcestna vas, bi učencem pokazali slike različnih obcestnih vasi. Ko bomo iskali skupne značilnosti, bodo učenci spoznali, da za pojem obcestna vas ni pomembno, ali so hiše lesene ali zidane, krite s korci ali slamo, ampak da je skupna značilnost v tem, da so hiše razvrščene ob cesti.

Tudi karte so nepogrešljivo sredstvo pri osvajanju pojma naselje, posebno karte velikega merila in načrti.

Naselje vedno opredelimo glede na njegovo lego, vpliv naravnih in družbenih dejavnikov. Posebno pozornost posvečamo razvoju naselja, ki z marsičim prispeva k osvajanju pojma (zgodovinski vpliv v posameznih obdobjih daje svojevrsten pečat: Stari trg, Novi trg itd.).

Navedenih nekaj primerov družbenogeografskih pojmov kaže, da njihova obravnava zahteva vrsto informacij in predznanja. Zato ni nič presenetljivega, da jih vključujemo v pouk spoznavanja narave in družbe, veliko manj kot pozneje pri pouku spoznavanja družbe in zemljepisa, ko je boljše razumevanje zapletenih gospodarskih odnosov. Potrjuje se le eno pravilo, da splošno znanje pridobivamo na posebnih primerih. Družbenogeografski pojmi se uporabljajo, poglobljajo in razširjajo pri spoznavanju različnih geografskih enot. V tem procesu se postopno sistemizirajo in posplošujejo. Za njihovo temeljito osvajanje je potrebna uporaba različnih učnih pripomočkov in izbira ustreznih učnih metod.